

Är faktagranskning lösningen på falska nyheter?

**ANASTASIYA AFANASEVA,
JOAKIM ERIKSSON
OCH MATTIAS ÖHMAN**

Anastasiya Afanaseva är student i nationalekonomi vid Uppsala universitet.
anastasiya.afanaseva.
7756@student.uu.se

Joakim Eriksson är ekand i nationalekonomi från Uppsala universitet.
joakim.eriksson.
o858@student.uu.se

Mattias Öhman är fil dr i nationalekonomi vid Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF) vid Uppsala universitet.
mattias.ohman@
ibf.uu.se

Falska nyheter har blivit ett omdiskuterat fenomen i samband med politiska val de senaste åren. En motreaktion har varit faktagranskningar som ska förhindra att felaktiga uppgifter får fäste. Vi redogör för ett experiment om hur attityden till invandringens kostnader påverkades av en felaktig uppgift samtidigt som korrekt information gavs. De som fick ta del av uppgiften om mycket överdrivna kostnader var betydligt mer benägna att anse att för mycket resurser läggs på invandring jämfört med en kontrollgrupp som enbart fick ta del av korrekt information. Resultatet tyder på att faktagranskningar har begränsad möjlighet att lösa problemet med falska nyheter.

I samband med Donald Trumps presidentvalskampanj 2016 fick begreppet falska nyheter (*fake news*) sitt stora genomslag. Falska nyheter avser felaktiga uppgifter som oftast sprids med en politisk agenda.¹ Fenomenet är i sig inte nytt, men falska nyheter har de senaste åren präglat viktiga politiska händelser, såsom presidentvalen i USA och Frankrike samt Brexitomröstningen. Flera bedömare anser att problemet har växt och troligen kommer att fortsätta växa i takt med att fler människor får sina nyheter via sociala medier, samtidigt som företag och organisationer blir allt bättre på att sprida sina budskap och fabricera till synes trovärdig information (Jönsson 2018).

I de två nämnda presidentvalen uttalade sig både Donald Trump och Marine Le Pen felaktigt i kontroversiella frågor under sina kampanjer, vilket väckte stor uppmärksamhet. Förutom politiker kan även organisationer och främmande makter vilja påverka beslut, uppfattningar och beteenden genom att sprida falska nyheter. Felaktiga påståenden av detta slag har huvudsakligen bemötts genom att oberoende granskningar publicerats. I Sverige driver exempelvis Metro *Viralgranskaren*, som kontinuerligt granskar påståenden som florerar på sociala medier. Frågan är emellertid om dessa insatser uppnår målet att minska problemet med falska nyheter.

För att besvara den frågan har ett experiment med studenter i nationalekonomi vid Uppsala universitet genomförts, i vilket det undersöktes om deras uppfattningar kan påverkas av felaktiga påståenden trots att de samtidigt får ta del av korrekt information med en trovärdig avsändare. Vi inleder med att diskutera några tidigare studier för att sedan beskriva exper-

¹ Vad som betraktas som falska nyheter skiljer sig dock märkbart åt beroende på vem som påstår att något är det. Donald Trump har gjort sig känd för att betrakta media i huvudföran som spridare av falska nyheter. Samtidigt har de stora mediehusen i Sverige inlett ett samarbete kallat *Faktiskt* som faktagranskar olika påståenden för att identifiera falska nyheter.

rimentet och dess resultat. Vi avslutar med att analysera resultatet utifrån teori. För en mer utförlig genomgång hänvisas läsaren till Afanaseva och Eriksson (2018).

1. Kan falska nyheter bemötas med faktagranskningar?

Det vetenskapliga stödet för att s k faktagranskningar är effektiva i att begränsa effekten av falska nyheter är än så länge svagt. Lazer m fl (2018) menar att det rentav finns en risk att sådana granskningar kan *stärka* tron på de felaktiga uppgifterna då vi har lättare att ta till oss information som känns familjär. Eftersom en naturlig del av en granskning är att upprepa det ursprungliga påståendet medför det att granskningarna paradoxalt nog kan vara kontraproduktiva.

I samband med det franska presidentvalet 2017 genomförde Barrera m fl (2018) en enkätstudie för att studera effekterna av faktagranskning. De fann att franska väljare som fick läsa invandringskritiska och felaktiga uttalanden från Marine Le Pen var mer benägna att svara att de skulle rösta på henne jämfört med en kontrollgrupp som inte fick ta del av hennes uttalanden. Denna effekt var *oberoende* av om respondenterna, efter att ha läst hennes uttalanden, fick ta del av en granskning av påståendena. Trots att sympatierna för Le Pen ökade fann forskarna samtidigt att de som fick ta del av granskningen tog till sig informationen. Forskarna menar att detta kan förklaras med att Marine Le Pen använde sig av felaktig information i syfte att föra en känslomässigt engagerande argumentation och att det är det känslomässiga intrycket, snarare än fakta, som är avgörande för vilket parti väljarna röstar på.

Att information och påståenden uppfattas olika beroende på vem som förmedlar den får stöd av Swire m fl (2017). Forskarna undersökte hur uppfattningen om vad som är sant respektive falskt påverkades när påståenden tillskrevs Donald Trump. Resultatet visade att Trumps upportrar, jämfört med demokrater och republikaner som inte stödde Trump, var mer benägna att bedöma falska uttalanden som sanna när de tillskrevs Trump än när de inte tillskrevs honom. Dessutom misstrodde demokrater i större utsträckning korrekt information när den tillskrevs Trump. Forskarna fann således stöd för att individerna inte utvärderade informationen i sig, utan snarare budbäraren. Kahneman (2012) beskriver denna sorts process som att individen inte svarar på *målfrågan* ("Är den här informationen sann?"), utan på en *heuristisk fråga* som är enklare att besvara ("Gillar jag personen som sade detta?") för att avgöra om påståendet är sant eller falskt.² Swire m fl (2017) finner liknande resultat som i studien från Frankrike. De som fick Trumps felaktiga påståenden faktagranskade uppdaterade sina faktakunskaper, men inte sina röstningspreferenser. Även Nyhan m fl (2017) har

² Kahneman (2012, s 148) beskriver heuristik som "en enkel procedur som underlättar för oss att finna tillfredsställande men ofta ofullständiga svar på svåra frågor".

funnit att granskningar av Trumps påståenden inte har haft någon mätbar effekt på väljarnas attityder till honom, trots uppdaterade faktakunskaper.

Lazer m fl (2018) identifierar två sätt att minska problemet med spridningen av falska nyheter: (1) öka individens möjlighet att identifiera och utvärdera falsk information och (2) förhindra att individer exponeras från första början (exempelvis genom förändrade algoritmer på sociala medier). Pennycook och Rand (2017) fann att analytiskt tänkande är positivt korrelerat med förmågan att upptäcka falska nyheter. De såg även att individer med hög analytisk förmåga var mindre benägna att sprida såväl falska som sanna nyheter på sociala medier. Åtgärder som leder till att individer utvecklar en högre analytisk förmåga kan således potentiellt minska problemet med falska nyheter på två olika sätt.

På sociala medier som Twitter har det visat sig att falska nyheter får betydligt snabbare och större spridning än vanliga nyheter (Vosoughi m fl 2018). Konsekvenserna kan bli stora då människor är mindre benägna att vara källkritiska när de upplever att de utvärderar information i grupp (Jun m fl 2017), vilket kan vara fallet på sociala medier. I och med den ökande användningen av sådana kanaler finns det således tecken på att problemet kommer att bli mer omfattande utan att det finns någon uppenbar lösning på problemet: Granskning hjälper inte nämnvärt, och förtroendet för den som sprider sådana uppgifter verkar inte ta skada, samtidigt som räckvidden är stor.

2. Experimentet

Två av denna artikels författare, Afanaseva och Eriksson, genomförde under handledning av den tredje författaren, Öhman, ett randomiserat experiment med 144 deltagande studenter i kursen Nationalekonomi A vid Uppsala universitet under våren 2018.³ Experimentet utfördes med hjälp av en enkätundersökning som besvarades online under tilldelad föreläsningstid via nätplattformen Socrative. 141 studenter besvarade alla frågor och inkluderades i undersökningen. Randomiseringen genomfördes genom att slumpmässigt dela upp studenterna beroende på om deras födelsedatum var jämnt (behandlingsgrupp: 62 studenter) eller udda (kontrollgrupp: 79 studenter).

Kontrollgruppen fick läsa en text med uppgifter från regeringens hemsida om statens kostnader för migration och invandring samt ekonomisk trygghet vid ålderdom år 2016. Behandlingsgruppen, å andra sidan, fick utöver denna information även läsa följande mening: ”I ett välspritt inlägg på Facebook står det emellertid att regeringen i dag lägger minst 675 miljarder på invandringen, medan de endast satsar 4,4 miljarder på Sveriges pensionärer”. Det falska påståendet har tidigare spridits via sociala medier

³ Det saknas uppgift om hur många studenter som närvarade vid föreläsningen och därför är exakt bortfall inte känt. En stor majoritet av de närvarande studenterna deltog emellertid i undersökningen.

och har faktagranskats av Metros *Viralgranskaren* (Wikén 2018). Som jämförelse var informationen från regeringens hemsida att det år 2016 lades 41,3 miljarder kr på migration, 19,2 miljarder på jämställdhet och nyanlända invandrades etablering samt 35,9 miljarder på ekonomisk trygghet vid ålderdom.

Efter att studenterna läst sina respektive inledande texter fick de svara på ett antal frågor om sig själva samt vad de ansåg om de resurser som staten lägger på invandring och pensionärer. Frågan om invandring mättes på en femgradig skala där 1 stod för ”alldeles för lite resurser”, 2 ”för lite resurser”, 3 ”lagom med resurser”, 4 ”för mycket resurser” och 5 ”alldeles för mycket resurser”. Utöver dessa frågor besvarades även frågor om bl a kön, utbildningsprogram, politisk åskådning samt primära nyhetskällor.

För att läsa kursen Nationalekonomi A vid Uppsala universitet krävs höga gymnasiebetyg. De två största grupperna består av studenter från Ekonomi kandidatprogrammet och Politices kandidatprogrammet, vilka hör till de mest populära programmen vid universitetet. Studenterna bör därför generellt ha en god analytisk förmåga. Det skulle i enlighet med Pennycook och Rand (2017) tala för att studenterna kan se igenom det falska påståendet. Även det faktum att den falska informationen i enkäten inte tillskrevs någon annan källa än Facebook talar för denna hypotes. Å andra sidan kan resultaten från Barrera m fl (2018) och Swire m fl (2017) tyda på att vi kan förvänta oss en skillnad mellan behandlingsgruppen och kontrollgruppen i deras svar på frågan som rör invandring.

I tabell 1 redovisas resultaten från de viktigaste frågorna i enkäten. Kolumnen *Behandling* avser de studenter som fick läsa den inledande texten med felaktig information. Det framgår i tabellen att grupperna i huvudsak är lika varandra, även om kontrollgruppen innehåller fler svarande.

Grupperna skiljer sig åt i främst tre avseenden, nämligen ”invandringskritisk” (som avser frågan huruvida man anser att det läggs för mycket resurser på invandring), genomsnittsålder samt kön. Individerna i behandlingsgruppen är i genomsnitt ett år äldre än individerna i kontrollgruppen. Det är även relativt sett fler män i behandlingsgruppen än i kontrollgruppen (denna skillnad är dock inte statistiskt signifikant). Det förefaller dock troligare att könsskillnader mellan grupperna kan ha en större påverkan på resultatet än en åldersskillnad på bara ett år i genomsnitt. Det är en jämn fördelning mellan de svarande vad avser utbildningsprogram, och det är ungefär lika många ek kand- som pol kand-studenter som besvarade enkäten. En majoritet av studenterna, oberoende av grupp, uppfattar sig själva som höger i politisk åskådning. Ett annat resultat som är intressant i sig är att en majoritet av studenterna anger att sociala medier hör till deras primära eller sekundära nyhetskällor.

Som framgår i tabellen är behandlingsgruppen betydligt mer benägen att anse att staten lägger för mycket resurser på invandring.⁴ Medan 20 pro-

⁴ Invandringskritisk betyder att respondenten har svarat att det läggs ”för mycket resurser” eller ”alldeles för mycket resurser” på invandring.

Tabell 1
Resultat

	Alla	Behandling	Kontroll
Invandringskritisk	28 %	37 %	20 %
Genomsnittsålder	22	23	22
Kön (man)	48 %	55 %	42 %
Sociala medier	56 %	60 %	53 %
<i>Utbildning</i>			
Ek kand-program	43 %	44 %	42 %
Pol kand-program	40 %	44 %	38 %
Samhällsvetarprogram	13 %	10 %	15 %
Annan	4 %	3 %	5 %
<i>Politisk uppfattning</i>			
Höger	59 %	56 %	61 %
Vänster	28 %	27 %	28 %
Sverigedemokrat	1 %	2 %	1 %
Uppger ej	12 %	15 %	10 %
Observationer	141	62	79

Anm: *Invandringskritisk* avser om individen anser att staten lägger för mycket resurser på migration och invandring. *Sociala medier* definieras som att individen använder sociala medier som primär eller sekundär nyhetskälla. *Höger* definieras som sympatier med Moderaterna, Liberalerna, Centerpartiet eller Kristdemokraterna, medan *Vänster* definieras som sympatier med Socialdemokraterna, Vänsterpartiet eller Miljöpartiet.

Källa: Baserad på resultaten från Afanaseva och Eriksson (2018).

cent i kontrollgruppen anser detta är det hela 37 procent i behandlingsgruppen, dvs en skillnad på 17 procentenheter. Eftersom studenterna fördelades slumpmässigt är den sannolika förklaringen till skillnaden att det falska påståendet påverkade dem att bli mer kritiska – detta trots att man borde förvänta sig att denna studentgrupp har förmågan att bedöma orimligheten i det felaktiga påståendet. Den svenska statsbudgeten är i storleksordningen omkring 1 000 miljarder kr, så oavsett vilken tidshorisont som anläggs är det uppenbart att uppgifterna är felaktiga.

För att undersöka om resultatet kan förklaras av skillnaderna i köns- eller åldersfördelning genomfördes även en regressionsanalys som justerade för dessa faktorer. Resultatet i tabell 1 visade sig vara stabilt för alla de kontrollvariabler som inkluderats i analysen, som förutom de två nämnda även innefattade utbildningsinriktning och politisk åskådning. Skillnaden mellan grupperna efter justering är 14 procentenheter.

3. Varför är falska nyheter så svåra att bemöta?

Många studier har visat att vi inte är de rationella varelser som har antagits i den nationalekonomiska teorin. Detta experiment är ytterligare ett exempel på detta. Rationella, analytiskt lagda individer borde rimligen inte

påverkas av vad det står i ett obskyrt och felaktigt inlägg på Facebook om statens kostnader för invandring om de samtidigt får ta del av korrekt information med en känd avsändare. Inom beteendekonomin finns det några teorier som kan vara till hjälp för att förstå detta resultat.

Studier har visat att det går att påverka människor och deras handlingar genom att undermedvetet exponera dem för ord, bilder och beteenden som sätter igång en associationsmekanism till ett visst beteende eller särskilda tankegångar (Kahneman 2012). Denna effekt kallas för ”prajming” (*priming*). Det är inte otänkbart att den orimligt höga kostnaden för invandring som nämns för behandlingsgruppen påbörjade en sådan mekanism i behandlingsgruppen. Den mycket höga kostnaden kan, utan alltför stor fantasi, associeras med andra invandringkritiska tankar: Invandrare är kriminella, de arbetar inte, de tar våra jobb etc. Därifrån är det inte ett stort steg att anse att staten lägger för mycket resurser på invandrare. Eftersom kontrollgruppen aldrig fick läsa samma påstående så bör inte detta ha skett i deras fall.

En annan mekanism som kan vara del i en förklaring är ”förankringseffekten” (*anchoring*). Inom ramen för experimentet skulle effekten innebära att individerna i behandlingsgruppen relaterade till den extrema kostnaden 675 miljarder som ankare när de tog ställning till huruvida de ansåg att staten lägger för mycket resurser på invandringen. Ankare kan påverka uppfattningar även om de genomskådas. Även i sådana fall där den siffra eller dylikt som agerar ankare har genererats slumpmässigt inför försökspersonerna har de påverkats, vilket tyder på att ankare kan skapas av irrelevant information (Kahneman 2012). Behandlingsgruppen fick dock ta del av den korrekta informationen före den felaktiga uppgiften, vilket gör att det inte är uppenbart vad som agerar som ankare i detta fall. Tillsammans med de andra förklaringarna kan ankare dock ha en roll att spela.

Den tredje och sista mekanismen som vi vill nämna kallas för ”konfirmeringsbias” (*confirmation bias*). Människor är mer benägna att minnas styrkor i argument som de anser vara korrekta och svagheter i resonemang som de anser är felaktiga, och de behandlar således information partiskt (Lord m fl 1979). Det innebär att människor lättare tar till sig påståenden som redan är i linje med deras åsikter och värderingar, medan de försöker underminera argument som strider mot dessa. Den höga kostnad som nämns för studenterna i behandlingsgruppen kan ha mottagits väl hos studenter som redan innan experimentet hyste någon form av ”invandringskritisk” uppfattning. Påståendet kan ha bidragit till att bekräfta deras tankar kring ämnet och gjort dem mer benägna att anse att staten lägger för mycket resurser på invandringen. Eftersom påståendet inte tillskrevs någon specifik källa att förhålla sig till är möjligheten till konfirmeringsbias emellertid mindre i detta experiment jämfört med Barrera m fl (2018).

Vi kan inte definitivt slå fast vad som förklarar experimentets resultat, men tror att ovan nämnda mekanismer åtminstone kan vara en del i förklaringen. Experimentet tyder på att faktagranskning kan ha svårt att mot-

verka effekten av falska nyheter. Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke att attityderna har mätts i direkt anslutning till det felaktiga påståendet. Experimentet kan inte besvara hur länge effekten lever kvar eller om den kan påverka hur någon röstar. Det verkar dock som att problemen med falska nyheter kommer att kvarstå under lång tid framöver.

REFERENSER

- Afanaseva, A och J Eriksson (2018), "Fake news – kan korrekt information motverka lögn?" , kandidatuppsats vid Uppsala universitet.
- Barrera, O, S Guriev, E Henry och K Zhuravskaya (2018), "Alternative Facts and Fact Checking in Times of Post-Truth Politics", manuskript, Paris School of Economics, papers.ssrn.com/abstract=3004631.
- Jun, Y, R Meng och G V Johar (2017), "Perceived Social Presence Reduces Fact-Checking", *PNAS*, vol 114, s 5976–5981.
- Jönsson, M (2018), "Kraven på källkritiska mediekonsumenter kommer bara att bli större", *Dagens Nyheter*, 25 april 2018.
- Kahneman, D (2012), *Tänka, snabbt och långsamt*, Volante, Stockholm.
- Lazer, D M J m fl (2018), "The Science of Fake News", *Science*, vol 359, s 1094–1096.
- Lord, C G, L Ross och M R Lepper (1979), "Biased Assimilation and Attitude Polarization: The Effects of Prior Theories on Subsequently Considered Evidence", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol 37, s 2098–2109.
- Nyhan, B, E Porter, J Reifler och T Wood (2017), "Taking Corrections Literally But Not Seriously? The Effects of Information on Candidate Beliefs and Favorability", manuskript, Dartmouth College, papers.ssrn.com/abstract=2995128.
- Pennycook, G och D G Rand (2017), "Who Falls for Fake News? The Roles of Analytic Thinking, Motivated Reasoning, Political Ideology, and Bullshit Receptivity", manuskript, University of Regina, www.ssrn.com/abstract=3023545.
- Swire, B, A J Berinsky, S Lewandowsky och U K H Ecker (2017), "Processing Political Misinformation: Comprehending the Trump Phenomenon", *Royal Society Open Science*, vol 4, nr 3.
- Vosoughi, S, D Roy och S Aral (2018). "The Spread of True and False News Online", *Science*, vol 359, s 1146–1151.
- Wikén, J (2018), "Nej pensionärer får inte så här mycket mindre i skattepengar än invandrare", *Metro*, 15 mars 2018.